

20 OTÁZEK A ODPOVĚDÍ

Ateismus

MATT FRADD

Originál

20 answers: Atheism

Matt Fradd

© 2014 Catholic Answers

vydalo nakladatelství Catholic Answers, Inc.

2020 Gillespie Way

El Cajon, California 92020, USA

1-888-291-8000 objednávky

619-387-0042 fax

catholic.com

Byl vytištěn ve Spojených státech amerických:

ISBN 978-1-938983-52-8

ISBN 978-1-938983-53-5 Kindle

ISBN 978-1-938983-54-2 ePub

Český překlad vytvořil Miroslav Šiman v roce 2023.

Umístění aktuální elektronické verze: *mysli.info*

Tento překlad i celou tuto publikaci lze šířit pod nekomerční licencí CC BY-NC-ND 4.0, a to v elektronické i tištěné podobě.

*S církevním schválením brněnského biskupa Mons. Pavla Konzubla
č. j.: Ep-1011/23 ze dne 7. 12. 2023.*

Česky vydal: A.M.I.M.S. z.s., Vranov nad Dyjí – Přímětice – Bítov

Rok vydání: 2023

Vydání: první

Pro církevní potřebu připravili spolupracovníci A.M.I.M.S. z.s.

Obsah

Poznámky překladatele	2
Úvod	3
1. Ateismus nic netvrdí, takže ho není třeba dokazovat. Důkazní břemeno je vždy na straně teisty.	4
2. Nemohu dokázat ateismus, protože nelze dokázat, že něco neexistuje. To bych musel znát všechno, co existuje, a prokázat, že nic z toho není Bůh, což je lidsky nemožné.	4
3. Křesťané někdy tvrdí, že základem morálky je Bůh. Ale nemůže být ateista stejně dobrý člověk jako někdo věřící?	5
4. Jak může existovat Bůh, když je náboženství ve světě největším zdrojem nenávisti, nesnášenlivosti a násilí?	6
5. Věřící se málo starají o lidi na zemi, protože se příliš soustředí na nebe.	6
6. Není od vás arogantní si myslet, že vaše názory jsou jediné správné, zatímco všichni ostatní se naprosto mýlí?	8
7. Jak můžeme věřit v Boha bez vědeckých důkazů?	8
8. Jak je to s evolucí? Není to snad vědecká teorie, která popírá Boží existenci?	9
9. Není evoluční teorie v rozporu s tím, jak Bible popisuje stvoření světa?	11
10. Vy teisté říkáte, že Bůh musí existovat, protože všechno potřebuje svou příčinu. Ale pak ji přece potřebuje i sám Bůh, nebo ne?	12
11. Mohl by Bůh stvořit tak těžkou skálu, že by ji ani on sám nedokázal uzvednout? Ať už je odpověď jakákoli, dokazuje to, že myšlenka všemohoucího Boha je vnitřně rozporná.	13
12. Jak můžete věřit ve všemohoucího a všedobrého Boha, když je ve světě tolik zla?	14
13. Proč by Bůh lásky a milosrdenství odsuzoval lidi do pekla?	16
14. Proč se Bůh ve Starém zákoně jeví jako krutý soudce, zatímco v Novém zákoně jako pacifista?	17

15. Jste křesťany jenom proto, že jste se narodili na Západě, a ne v jiné části světa.	18
16. Není iracionální věřit v něco neviditelného?	18
17. Jaké jsou tedy důkazy Boží existence?	19
18. Existence Boha ještě neznamená, že křesťanství je pravdivé.	24
19. Není příběh o Ježíšovi odvozen z pohanských mýtů o umírajících a povstávajících bozích?	27
20. Jak se mám ohledně Boží existence rozhodnout, když si jí nejsem jistý?	30
Závěr: Co teď?	33
Doporučené zdroje	33
Poznámky	34
Index cizích slov	35
Index novodobých autorů	35
Index dávných autorů	36
Index církevních dokumentů	36
Index citací Katechismu katolické církve	36
Index biblických citací	36
Reference	36

Poznámky překladatele

Tato publikace existuje v tištěné i elektronické podobě, přičemž ta druhá je hlavní, protože obsahuje mnoho užitečných hypertextových odkazů, které se tiskem ztrácí. Ty přitom vysvětlují, upřesňují nebo rozvádějí obsah, usnadňují studium anebo odkazují na použité zdroje, takže je možné téměř každou citaci online ověřit. Reference zahrnují i vybrané české materiály. Obecně se doporučuje preferovat anglické stránky na Wikipedii před českými a i na nich přihlížet jen k dobře ozdrojovaným tvrzením.

Pojmy jako *Bible*, *Víra* a *Církev* se píší s velkými počátečními písmeny, jestliže jsou chápány v jedinečném a katolickém významu.

Když Bible není citována podle katolického liturgického překladu, bývá to zvýrazněno uvedením zkratky toho použitého.

Katechismus katolické církve, Bible a některé církevní dokumenty jsou zde citovány přesně podle dostupných českých online překladů.

Ostatní citace jsou přeloženy z angličtiny, někdy i s přihlédnutím k dalším existujícím jazykovým verzím.

Také je dobré mít na paměti, že papežové jsou někde uváděni pod svými občanskými jmény, například v rejstříku a v referencích.

Slovo *Bůh* je zde podle kontextu používáno buď vágně pro jakousi nejvyšší osobní bytost, která stvořila svět, nebo konkrétněji pro Boha filozofů či křesťanských teologů.

Úvod

Ateistické spolky kdysi platily na bocích anglických autobusů zářivé reklamy se zněním: „Bůh pravděpodobně neexistuje. Tak se přestaňte bát a užívejte si života.“

No, mohli bychom to zkusit. Ale vše asi nebude tak jednoduché, protože není důležitější otázka než „Existuje Bůh?“.

Jestliže žádný Bůh neexistuje, pak musíme připustit – jakkoli to může být nepříjemné – že na světě a bytostech, které ho obývají, není nakonec nic zvláštního. Lidstvo je pouhým produktem náhodného a nesmyslného kosmického procesu, pouhým výsledkem spolupůsobení času, hmoty a náhody. Podle ateistů jsme jen shlukem chemikálií a výsledkem jejich reakcí. Můžeme předstírat, že život má smysl, ale bude to pouhý sebeklam. Nakonec na ničem nezáleží.

Výstižně to vyjádřil slavný ateistický filozof Bertrand Russell: „Člověk je produktem příčin, které nepředvídaly, jakého cíle dosáhnou; [...] jeho vznik, vývoj, naděje a obavy, lásky a víra jsou jen výsledkem náhodných kolizí atomů; [...] žádné nadšení, žádné hrdinství, žádná intenzita myšlenek a citů nemůže uchovat individuální život až za hrob; [...] všechna práce věků, všechna oddanost, všechna inspirace i všechen polední jas lidského génia jsou určeny k zániku v obrovské smrti sluneční soustavy a [...] celý chrám lidských úspěchů skončí pohřben pod troskami zničeného vesmíru. Pokud to vše není zcela nepochybné, je to aspoň tak jisté, že žádná filozofie, která to odmítá, nemůže obstát.“¹

Ta autobusová reklama je jen jedním z příkladů nedávné vlny antievangelizace ze strany nové a agresivní formy nevíry. Takzvaní *noví ateisté* jako Richard Dawkins a Christopher Hitchens by svou horlivostí zahanbili i toho nejzapálenějšího evangelizátora.

Chovám velké sympatie k lidem, kteří v Boha nevěří. Sám jsem byl kdysi jedním z nich. Dlouho jsem od nikoho nedostal uspokojivou odpověď na své otázky a obavy. Už jsem ji ale našel a zjistil jsem, že dobré argumenty pro Boží existenci skutečně existují.

Na následujících stránkách si představíme solidní teistické odpovědi na dvacet běžných otázek a námitek, které vznášejí ateisté a se kterými jsem kdysi zápasil i já. Ať už jste jakéhokoli přesvědčení, upřímně doufám, že vám tato publikace při studiu otázky Boží existence pomůže.

Ostatně není větší otázky.

1. Ateismus nic netvrdí, takže ho není třeba dokazovat. Důkazní břemeno je vždy na straně teisty.

Pojem *teismus* pochází z řeckého slova pro Boha (*theos*) a označuje názor, že Bůh existuje. Podobně *ateismus* je názor, že Bůh neexistuje. Ateismus je tedy tvrzení o poznání, a nikoli pouhý nedostatek víry. Jinak řečeno, ateista je ten, kdo existenci Boha *odmítá*, nikoli ten, kdo si Boží existenci není jistý nebo kdo čeká na další důkazy. Takového člověka zpravidla označujeme slovem *agnostik*.

Někteří ateisté chtějí nově definovat ateismus jako něco podobného agnosticizmu, aby nemuseli svůj postoj dokazovat. Tím jen přiznávají slabost svých argumentů proti Boží existenci. Kdyby je považovali za přesvědčivé, věnovali by nejspíš méně času předefinování slov.

Důkazní břemeno musí vždy nést ten, kdo se snaží druhého přesvědčit o svém postoji. Pokud chci někoho přesvědčit, že teismus je pravdivý, pak nesu důkazní břemeno já. Pokud ateisté chtějí někoho přesvědčit, že ateismus je pravdivý, pak pro to zase musí nabídnout důkazy oni.

2. Nemohu dokázat ateismus, protože nelze dokázat, že něco neexistuje. To bych musel znát všechno, co existuje, a prokázat, že nic z toho není Bůh, což je lidsky nemožné.

Neexistenci něčeho samozřejmě dokázat lze a běžně se to dělá.

Můžete třeba dokázat, že neexistují prvočísla končící nulou, trvale hořící sněhové vločky nebo živí mamuti ve vaší blízkosti.

Nemusíte zkoumat všechno, co existuje, abyste dokázali, že žádný Bůh není. Pokud je myšlenka Boží existence nesmyslná, jak často prohlašují ateisté, pak by to mělo jít dokázat logicky, podobně jako výše uvedená tvrzení.

Jestliže ale existence Boha nesmyslná není, pak by měl ateista předložit věrohodné argumenty, proč má věřící člověk dospět k závěru, že Bůh neexistuje. A také by měl přesvědčivě vyvrátit všechny známé argumenty pro jeho existenci.

Tradiční argumenty pro Boží existenci nejsou typu „Nemůžete dokázat, že Bůh neexistuje, a proto musí existovat!“. Spíše nabízejí pozitivní důvody, proč věřit v Boha coby stvořitele a architekta vesmíru, původce a garanta univerzálních morálních zákonů nebo třeba nutně existující a ničím nezapříčiněnou prvotní prapříčinu.

3. Křesťané někdy tvrdí, že základem morálky je Bůh. Ale nemůže být ateista stejně dobrý člověk jako někdo věřící?

Ovšemže se člověk může řídit nějakým osobním nebo společenským morálním kodexem, i když v Boha nevěří. Bez Boha by však neexistoval základ pro *objektivní* morálku, který by vysvětloval, proč jsou některé činy správné nebo špatné bez ohledu na něčí mínění nebo jednání.

S tím souhlasí i mnoho ateistů, například francouzský ateistický filozof Jean-Paul Sartre, podle kterého je „krajně nepříjemné, že Bůh neexistuje, protože tím mizí veškerá možnost nalézt hodnoty ve srozumitelném nebi“.²

Jiní ateisté s tím však nesouhlasí a obvykle argumentují jedním ze dvou způsobů. Někteří tvrdí, že neexistují žádné objektivní pravdy a že morálka je prostě relativní. Podle nich ani velké zločiny jako holokaust nebo mučení malých dětí nejsou špatné objektivně, ale jen z jejich subjektivního pohledu. Pokud jste ale vnitřně přesvědčeni o tom, že takové skutky jsou zlé bez ohledu na to, co si kdo myslí, pak na vás taková argumentace nebude fungovat. Další ateisté argumentují tak, že objektivní morálka sice existuje, ale nemá oporu v Bohu. (Tento argument blíže prozkoumáme v odpovědi na otázku č. 17.)

Konečně jsou i ateisté, kteří nejsou konzistentní ve svých názorech: jednou uznávají, že v jejich světonázoru není pro objektivní morálku místo, ale jindy se zase vyjadřují tak, jako by dobro a zlo reálně existovaly. Například slavný ateista Richard Dawkins píše: „Vesmír, který pozorujeme, má přesně ty vlastnosti, které bychom měli očekávat, pokud v něm opravdu neexistuje žádný záměr, žádný účel, žádné zlo, žádné dobro, nic než slepá a nelítostná lhostejnost.“³ Zároveň však podle něj lze tvrdit, že „víra je jedno z největších světových zel, srovnatelné s virem neštovic, ale hůře vymýtitelné“.⁴ Tak jak to je? Existuje zlo, nebo ne?

Ateisté tedy mohou být z morálního hlediska dobrými lidmi. Někteří z nich jsou jistě morálnější než někdo, kdo v Boha věří. Ovšem stále je třeba objektivní základ pro objektivní morálku, který ateistický světonázor neposkytuje, ale ten křesťanský ano, a to v podobě dobrého a autoritativního Boha.

4. Jak může existovat Bůh, když je náboženství ve světě největším zdrojem nenávisli, nesnášenlivosti a násilí?

Toto tvrzení je evidentně nepravdivé.⁵ Ale i kdyby nebylo, je třeba si uvědomit, že účinky či důsledky nějakého názoru na společnost nevypovídají o tom, zda je tento názor pravdivý.

Například sovětský diktátor Josif Stalin stál v čele ateistického režimu, který zabil miliony lidí. To byl obrovský zločin proti lidskosti, ale nemůžeme z toho automaticky vyvozovat, že ateismus je nepravdivý, a že tedy Bůh existuje. Stejně tak nemůžeme považovat zločiny spáchané v Božím jménu za důkaz toho, že Bůh neexistuje.

5. Věřící se málo starají o lidi na zemi, protože se příliš soustředí na nebe.

Tato námitka ztrácí na síle, když si uvědomíme, že mnoho věřících lidí považuje posmrtný život za úzce propojený s životem pozemským. V důsledku toho je jejich víra v nebe (a peklo) také silnou motivací ke konání dobra na *tomto* světě.

Například Bible zdůrazňuje, že součástí náboženské víry je konání dobrých skutků zde na zemi. Třeba v podobenství o ovcích a kozlech

(Mt 25:31–46) posílá Ježíš do věčného života ovce, které milovaly své bližní, ale pryč do věčného trápení kozly, kteří tak nečinili.

Proto také katolická církev konala po celou dobu své existence obrovské pozemské dobro: sytila hladové, starala se o nemocné, pomáhala chudým a bojovala proti nespravedlnosti. Křesťané tak zakládali první školy, nemocnice, charitativní organizace a další instituce zaměřené na zlepšování pozemského života.⁶

Víra, že Bůh nám přikázal pomáhat druhým lidem, protože jsou stvořeni k jeho obrazu a mají velkou vnitřní hodnotu, a odpovídající přesvědčení, že je špatné neposlouchat Boha jakožto všemocnou a morálně dokonalou bytost, jsou mocnými podněty ke konání dobra i za cenu velkých osobních obětí!

Naopak ateismus může lidi výrazně *odrazovat* od konání dobra pro druhé, zejména takového, které je spojeno s vysokými osobními náklady. Kdyby totiž byl ateista ve svých zásadách důsledný, pak by podobně jako (ateistický) vědec Victor Stenger uznal, že „Země není o nic významnější než jediné zrnko písku na obrovské pláži“.⁷

A kdyby byl ateismus pravdivý, pak bych s tím souhlasil. Země, a to i s lidmi, by byla v konečném důsledku bezvýznamná a život by neměl žádný smysl. Proč by pak měl člověk trávit čas a energii konáním dobra pro někoho jiného než pro sebe? Jak píše Peter Kreeft a Ronald Tacelli: „Starost o nebeské věci neznehodnocuje ani nesnižuje starosti o ty pozemské, stejně jako starost těhotné ženy o budoucnost jejího dítěte neznehodnocuje, nesnižuje ani nerozptyluje její starosti o jeho přítomnost. Pokud by věřila, že se její dítě narodí mrtvé, anebo to přímo chtěla (tj. kdyby zamýšlela podstoupit potrat), *potom* by pro ni život toho dítěte ztratil cenu a přestala by se o něj starat. Pokud věříme, že život končí smrtí jako jakýsi vesmírný potrat, pak o něj budeme pečovat ne více, ale méně, než když věříme, že jde o těhotenství, které porodí věčnost.“⁸

To, zda jsou pro společnost užitečnější věřící nebo ateisté, nám samozřejmě nic neříká o pravdivosti jejich přesvědčení.

6. Není od vás arogantní si myslet, že vaše názory jsou jediné správné, zatímco všichni ostatní se naprosto mýlí?

Především bychom si měli uvědomit, že *všichni* lidé si myslí, že právě jejich názory jsou jediné správné. Kdyby si to nemysleli, nezastávali by je. Myslí si to i člověk, podle něhož je „arogantní si myslet, že vaše názory jsou jediné správné, zatímco všichni ostatní se naprosto mýlí“. Ve skutečnosti není nic arogantního na tom, že máte dobré důvody pro své přesvědčení. Stejně jako teisté věří, že Bůh skutečně existuje a že se mýlí všichni ti, kdo to popírají, tak i ateisté věří, že oni mají pravdu v tom, že Bůh neexistuje a že se mýlí všichni teisté.

Také je třeba uznat, že většina teistů si nemyslí, že „všichni ostatní se naprosto mýlí“. Ačkoli jako křesťan nemohu souhlasit s jinými náboženstvími v tom, co tvrdí v rozporu s křesťanstvím, mohu souhlasit s tím, že jsou v nich zrnka pravdy, často i početná a důležitá. Například souhlasím s islámem v tom, že existuje jeden Bůh, i když už se s muslimy neshodnu na tom, jaký je a jakým způsobem se lidem zjevil.

Naproti tomu ateista musí věřit tomu, že zásadní tvrzení *všech* náboženství jsou naprosto nepravdivá a že jsou na omylu všichni ti, kdo jim věří. Musí zastávat názor, že pravdu o Bohu mají pouze ateisté a že drtivá většina lidí, kteří kdy žili na této planetě, se zcela mýlila v tom, co je pro život nejdůležitější.

Co vám zní tolerantněji?

7. Jak můžeme věřit v Boha bez vědeckých důkazů?

Věda je metoda pro objevování pravdy o přirozeném světě. Nemá však co říci o věcech *mimo* něj, které nelze pozorovat ani testovat. Například žádné zkoumání hmotného světa nemůže vyvrátit duchovní pravdy, jako třeba existenci nehmotného Boha. I kdyby věda jednou vyčerpávajícím způsobem popsala celý vesmír, stejně by o něm nezjistila, proč vůbec existuje a proč se řídí nějakými přírodními zákony.

Pěkně to shrnul evoluční biolog a ateista Steven Gould: „[V]ěda zkrátka nemůže (svými legitimními metodami) rozhodnout ohledně možného Božího dozoru nad přírodou. Ani ho nepotvrzujeme, ani ho nevyvracíme, prostě se k němu jako vědci nejsme schopni vyjádřit.“⁹

Skutečná věda si uvědomuje své hranice. Názor, že věda může nebo má poskytnout odpověď na *každou* otázku, není vědecký, ale patří k pomýlené filozofii zvané *scientismus*, podle které bychom neměli považovat za pravdivé nic, co nemůžeme vědecky dokázat.

Vědecky dokázat ale nejde mnoho důležitých věcí:

- Zákony logiky a matematické axiomy. Ty věda pouze předpokládá.
- Metafyzické pravdy, například realitu vnějšího světa nebo to, že vesmír nevznikl před pěti minutami tak, aby se jevil starý a abychom měli vzpomínky na minulost, která se nikdy nestala. Je rozumné tomu věřit, ale nelze to vědecky dokázat.
- Morálku, například že máme povinnost pomoci dítěti umírajícímu hladem nebo že nacistické koncentrační tábory byly zlé. Dobro a zlo nejsou něco hmotného, a proto jejich existenci a povahu není možné vědecky zkoumat.

Navíc ani sám scientismus není vědecky prokazatelný, a proto bychom ho neměli považovat za pravdivý ani podle něj samotného. Je to jen filozofická teze, kterou nelze ověřit žádným pozorováním ani experimentem. Všechna tvrzení typu „Neměli byste věřit ničemu, co není vědecky dokázáno“ totiž vyjadřují hodnotový soud (co bychom měli či neměli dělat), takže spadají do oblasti etiky a morálky. A už jsme si ukázali, že věda nemůže ověřit existenci nehmotných morálních pravd.

Scientismus je tedy nejen mylný, ale i vnitřně rozporný, protože popírá sám sebe.

8. Jak je to s evolucí? Není to snad vědecká teorie, která popírá Boží existenci?

Evoluční teorie nabízí vysvětlení vzniku a vývoje života na Zemi. Tvrdí, že existovalo dlouhé období, v němž přírodní procesy daly vzniknout životu, a že ten se v průběhu času z generace na generaci mění a přizpůsobuje, aby obstál v proměnlivém prostředí, čímž vznikají nové životní formy. Podle evoluční teorie dal tento proces vzniknout všem různým formám života na Zemi, včetně člověka.

Ať už je to pravda, nebo ne, rozhodně to Boží existenci nijak nevyklučuje. Bůh coby všemocný stvořitel jistě může tvořit rychle i pomalu a přímo i skrze zprostředkující procesy. Klidně mohl stvořit vesmír ná-

hle ve velkém třesku a pak ho podrobit dlouhému, pomalému vývoji, který dal vzniknout hvězdám, planetám a nakonec i životu. Protože to vše sám řídí a udržuje v chodu, může do toho také zasahovat, například když tvoří lidskou duši nebo koná zázrak.

Evoluce je jedním ze způsobů, jak vysvětlit vznik a vývoj života. Stejně jako věda sama ale ani ona není schopna odpovědět na otázku, proč vůbec existuje vesmír s přírodními zákony, které umožňují evoluční procesy.

Jako jakási analogie nám může posloužit slavný anonymní obraz zvaný *Vyšebrodská madona*. Předpokládejme, že jsem po jeho důkladném vědeckém zkoumání dospěl k závěru, že je výsledkem srážek barev a plátna, které postupně vedly od nerozluštitelných tvarů a barevných skvrn ke krásnému obrazu ženy s dítětkem. Takový ten obraz skutečně je a tak také vznikal, takže moje analýza by byla správná. V žádném případě však nevyvrací existenci malíře coby autora té malby ani ho nečiní zbytečným. A co se jeví jako rozumnější: že ke střetům barev a plátna docházelo náhodně, dokud nevzniklo mistrovské dílo, nebo že byly řízeny nějakou inteligencí?

Uvažte ještě jednu věc. Kdybychom byli produktem náhodných evolučních procesů, aniž by je někdo řídil, pak bychom měli dobrý důvod pochybovat o svých mentálních schopnostech, aspoň co se poznání pravdy týče. Proč? Protože podle biologů má evoluční vývoj pomáhat s přežitím, a ne s tvorbou pravdivých názorů. Proč bychom pak ale měli věřit tomu, že jsme jen produktem čistě náhodných faktorů, když právě podle takového názoru nejsou mentální procesy, které k němu vedou, na vytváření pravdivých názorů zaměřeny?

Zdá se, že i Charles Darwin si tento problém uvědomoval, protože napsal: „[S]tále ve mně vyvstávají strašné pochybnosti, zda názory lidské mysli, která se vyvinula z mysli nižších živočichů, mají vůbec nějakou hodnotu nebo věrohodnost. Věřil by snad někdo názorům opičí mysli, pokud v takové mysli vůbec nějaké jsou?“¹⁰

Ateista by na tuto námitku mohl odpovědět spekulací, že pravdivé názory zvyšují šanci na přežití, a proto evoluce dává vzniknout tvorům, jejichž mysl je na poznávání pravdy zaměřena. Taková odpověď ale problém neřeší, protože bychom samozřejmě mohli přežít minimálně stejně dobře, i kdybychom si postupně vytvářeli spoustu

nepravdivých názorů na to, co s naším přežitím nesouvisí (například na atomovou strukturu věcí kolem nás).

Jestliže ale Bůh řídil evoluci lidské mysli tak, aby byla zaměřena na jeho poznávání, a tedy na poznávání pravdy, pak takové obavy o důvěryhodnost a užitečnost lidské mysli mít nemusíme.

9. Není evoluční teorie v rozporu s tím, jak Bible popisuje stvoření světa?

Bible obsahuje mnoho různých literárních stylů. Na jejích stránkách najdeme historii, poezii, proroctví, podobenství a další literární žánry. To není překvapivé, protože se nejedná ani tak o knihu, jako spíše o knihovnu, konkrétně o soubor sedmdesáti tří knih napsaných v různých dobách různými lidmi.

Proto je důležité, abychom v Bibli správně rozpoznali jednotlivé druhy literatury a to, co se nám snaží sdělit. Bylo by například chybou chápat všechny biblické symboly a literární prostředky tak, jako by vždy prezentovaly pravdu a historii způsobem, na který jsme v naší kultuře zvyklí.

Ještě méně bychom měli od Bible očekávat, že se její výpovědi budou shodovat s moderními vědeckými způsoby vyjadřování. Marně bychom v ní například hledali vědecký popis stvoření, protože Bible nikdy nebyla zamýšlena jako učebnice kosmologie. To neznamená, že se Bible při popisu stvoření světa mylí, prostě ho popisuje jiným způsobem a za jiným účelem než moderní věda. Podle *Katechismu katolické církve* [32] se v prvních třech kapitolách knihy Genesis „slavnostním jazykem [...] [vyjadřuje] pravda o stvoření, o jeho původu a o jeho cíli v Bohu, o tom, že má řád a je dobré, o povolání člověka a konečně o dramatu hříchu a o naději na spásu“ (KKC 289).

Svatý Augustin to vyjádřil takto: „[V] evangeliu nečteme, že Pán řekl: ‚Posílám vám Ducha svatého, aby vás poučil o běhu slunce a měsíce:‘ Přece jen chtěl z lidí udělat křesťany, a ne astronomy.“¹¹

Katolická církev je otevřená myšlenke starého vesmíru a představě, že Bůh použil evoluci jako součást svého plánu na stvoření života. Konkrétně třeba *Katechismus katolické církve* [32] k tomu říká: „Problém původu světa a člověka je předmětem četných vědeckých bádání, která mimořádně obohatila naše vědomosti o stáří a rozmě-

rech vesmíru, o vzniku živých forem, o objevení se člověka. Tyto objevy nás tím více vybízejí k obdivu velikosti Stvořitele, k tomu, abychom mu děkovali za všechna jeho díla a za nadání a moudrost, kterou dal vědcům a badatelům.“ (KKC 283)

Jak to vyjádřil Joseph Ratzinger (pozdější papež Benedikt XVI.), biblický příběh o stvoření člověka „nevysvětluje, jak lidé vznikají, ale spíše to, čím jsou. [...] A naopak, evoluční teorie se snaží pochopit a popsat [jejich] biologický vývoj. [...] Potud se zde setkáváme se dvěma realitami, které se vzájemně doplňují, a nikoli vylučují.“¹²

Poznání toho, že biblické zprávy o stvoření světa je třeba chápat s určitými nuancemi, není nové. Už křesťanští autoři z prvních staletí našeho letopočtu, 1500 nebo i více let před Darwinem, viděli šest biblických dnů stvoření jako něco jiného než čtyřiašedesátihodinové časové úseky.

Například Órigenés z Alexandrie začátkem třetího století našeho letopočtu poukázal na to, že den a noc byly podle biblického podání stvořeny první den, zatímco slunce až čtvrtý. Protože lidé ve starověku věděli stejně dobře jako my dnes, že přítomnost či nepřítomnost slunce na obloze je tím, co určuje den a noc, usoudil z toho, že se zde Bible vyjadřuje obrazně a nepředkládá doslovnou chronologii. Konkrétně napsal: „Nepředpokládám, že někdo pochybuje o tom, že tyto věci obrazně vyjadřují určitá tajemství a že se ten příběh odehrál zdánlivě, a ne doslova.“¹³

Lidé ve starověku si dávno před příchodem moderní vědy uvědomovali, že biblický příběh o vzniku světa a člověka nevyžaduje, abychom si mysleli, že svět byl stvořen přesně za šest čtyřiašedesátihodinových dní nebo že člověk vznikl z prachu. To pouze moderní skeptici a protestantští fundamentalisté se snaží Bibli vnutit tento nový a doslovný výklad.

10. Vy teisté říkáte, že Bůh musí existovat, protože všechno potřebuje svou příčinu. Ale pak ji přece potřebuje i sám Bůh, nebo ne?

Teisté netvrdí, že potřebuje příčinu úplně všechno, ale jen všechno to, co *začalo* existovat, tj. co *vzniklo* v určitém časovém okamžiku. Nebo to, co existovat nutně *nemusí*.

Podle tradiční teistické definice je ale Bůh věčný neboli nadčasový a existuje mimo čas, takže nezačal existovat v nějakém konkrétním časovém okamžiku, a tak žádnou příčinu pro svůj vznik nepotřebuje. A nepotřebuje ani žádný důvod pro svou existenci, protože je podle téže definice bytost, která existovat musí.

Podle našich pozorování se ale zdá, že naopak všechno hmotné ve vesmíru kolem nás svůj počátek v čase má a může i neexistovat, a proto to příčinu pro svůj vznik i existenci potřebuje.

Bůh může být konečnou vysvětlující příčinou toho všeho, protože on sám žádné další vysvětlení nevyžaduje. Otázka „Kdo stvořil Boha?“ je totiž nesmyslná, stejně jako otázka „Kdo stvořil nestvořenou bytost?“.

11. Mohl by Bůh stvořit tak těžkou skálu, že by ji ani on sám nedokázal uzvednout? Ať už je odpověď jakákoli, dokazuje to, že myšlenka všemohoucího Boha je vnitřně rozporná.

Věřící skutečně zastávají názor, že Bůh je všemohoucí neboli všemocný. To ovšem neznamená, že Bůh může udělat cokoli, ale to, že může udělat všechno, co je *logicky možné*.

Ne všechno je logicky možné. Například žádný umělec by nedokázal nakreslit pětistěnnou krychli nebo čtyřstranný trojúhelník. O takových věcech můžeme mluvit, ale to ještě neznamená, že jsou možné. To pouze kombinujeme slova způsobem, který nedává žádný smysl. Takové objekty nemohou odpovídat ničemu ani ve skutečnosti, ani v naší fantazii. Ani všemocný Bůh by je nemohl stvořit. Jsou logicky nemožné.

Otázka, zda všemohoucí bytost může vytvořit skálu příliš těžkou na to, aby ji uzvedla, je dalším takovým příkladem. Všemohoucí bytost disponuje nekonečnou neboli neomezenou silou, takže žádná síla nemůže být větší, ani tíha nějaké skály. Je to stejně nesmyslná otázka jako „Může Bůh fialový toaster gremlin skříň?“. Ptáme-li se, zda Bůh něco může, musí to být něco smysluplného.

Stejně jako všemocný Bůh nemůže překonat svou vlastní moc, nemůže ani svrchovaně dobrý neboli všedobry Bůh dělat věci, které jsou v rozporu s jeho dobrotou, jako například konat zlé skutky nebo k nim vést druhé. To je také logicky nemožné.

Neschopnost Boha dělat nemožné v žádném případě neznamená, že by byl rozporný, a proto logicky nemohl existovat.

12. Jak můžete věřit ve všemohoucího a všedobrého Boha, když je ve světě tolik zla?

Problém zla je největší emocionální překážkou víry v Boha. *Nezdá se nám, že by Bůh měl nechat lidi trpět. Myslíme si, že my bychom něco takového na Božím místě nedopustili.*

Ateistický filozof John Mackie tvrdil, že víra v Boha je iracionální, protože kdyby Bůh existoval a byl vševědoucí, věděl by, že na světě existuje zlo; kdyby byl všemocný, mohl by mu zabránit; a kdyby byl všedobry, pak by mu zabránit chtěl. Skutečnost, že zlo ve světě stále existuje, prý odporuje některé z těchto Božích vlastností a dokazuje, že Bůh je fiktivní, ignorantní, impotentní nebo zlomyslný.

Jakkoli intenzivně ten problém zla sami pocítujeme, nepředstavuje silnou intelektuální či logickou překážku Boží existenci. Mackie se totiž mýlil a existence Boha se s existencí zla navzájem nevylučuje. Podívejme se blíže na tři Boží vlastnosti, které jmenoval.

I když je Bůh všemohoucí, stejně nemůže dělat to, co je logicky nemožné, jak jsme si uvedli u předchozí otázky č. 11. Pokud stvořil bytosti se svobodnou vůlí, které jsou schopny se rozhodovat mezi dobrem a zlem, nemůže je poté nutit, aby si svobodně volili pouze dobro, protože *vynucená volba není svobodná.*

Jestliže je Bůh vševědoucí, pak má nekonečné poznání a ví toho mnohem více než my. To znamená, že ve skutečnosti může mít dobré důvody pro to, aby dopustil i něco jako zlo a utrpení, které se nám zdají nevysvětlitelné.

My máme jen omezený nadhled a často neznáme ani věci opravdu důležité. To, co se nám zdá jako tragédie, může později přinést mnoho dobra a naopak to, co se nám zdá dobré, se může později jevit úplně jinak. Dobře to ilustruje příklad dítěte, které rodiče vedou k lékaři na očkování. Píchnutí jehlou ho bolí a nedokáže pochopit, proč jeho vlastní rodiče dovolují, aby mu lékař takto ubližoval. Nechápe, že očkování pomáhá předcházet mnohem většímu utrpení v podobě závažné nemoci. Není schopno vnímat větší dobro.

Vševědoucí Bůh však může mít i pro bolest a utrpení dobré důvody, o kterých my nic netušíme. A tak může existenci zla dopouštět kvůli své vševědoucečnosti, a nikoli jí navzdory.

A jak je to s Boží dobrotou? Když o ní přemýšlíme, musíme být opatrní, abychom Bohu nepodsouvali naše nedostatečné chápání toho, co to dobrota je. Varuje před tím i anglický spisovatel Clive Lewis: „Pod pojmem Boží dobrota si dnes představujeme téměř výhradně jeho láskyplnost a v tom máme možná pravdu. A láskou v tomto kontextu většina z nás myslí laskavost. [...] Co by nás skutečně uspokojilo, by byl Bůh, který by o všem, co rádi děláme, řekl: ‚Co na tom záleží, hlavně že jsou spokojeni.‘ Ve skutečnosti nechceme v nebi ani tak Otce, jako spíš dědečka – senilního dobráka, který, jak se říká, ‚má rád, když se mladí lidé baví‘ a jehož plánem pro vesmír by bylo jednoduše to, aby se na konci každého dne mohlo po pravdě říci: ‚Všichni se dobře bavili.‘“¹⁴

Navíc většina teistů věří, že Bůh nás stvořil nejen proto, abychom byli dočasně šťastní v tomto životě, ale hlavně kvůli tomu, abychom s ním byli věčně šťastní v tom příštím. Jeho svrchovanou dobrotu bychom tedy neměli posuzovat ani podle našich omezených lidských měřítek dobra, ani podle toho, co se děje pouze na tomto světě.

S pomocí všech těchto argumentů už není těžké uznat, že všemohoucí, vševědoucí a všedobří Stvořitel může mít dobré důvody, aby u lidí toleroval zneužívání svobodné vůle, které vede ke zlu a utrpení. Nemusíme všechny jeho důvody znát, ale tušíme, že v nich důležitou roli hraje naše svoboda, včetně schopnosti rozhodovat se pro dobro podle vlastní svobodné vůle. Vidíme, že Bůh díky své moci a vševědoucečnosti dokáže zlo využít k dobrému způsobem, který my ve své omezenosti nejsme vždy schopni pochopit. S vírou a svatým Pavlem tak můžeme říci: „Víme, že těm, kteří milují Boha, všechno napomáhá k dobrému.“ (R 8:28)

Všimněte si, že o zlu a utrpení má smysl hovořit pouze v objektivním morálním rámci. Jinak bychom totiž mohli mluvit pouze o osobních pocitech, zdáních a preferencích. Uvažovaný problém tak předpokládá existenci *objektivního* zla, a tedy i objektivního dobra, proti kterému to zlo z definice působí, a tudíž i objektivní morálky, která nám říká, co to dobro a zlo je. Ovšem existence objektivních

morálních zákonů poukazuje na jejich dokonalého a neměnného zákonodárce, takže problém zla Boží existenci nevyvrací, ale naopak nepřímou potvrzuje. Více si o tom řekneme později u otázky č. 17.

Může nám být záhadou, proč všedobří Bůh zlo a utrpení dopouští, ale z pohledu teisty to může mít svůj smysl a Bůh může nakonec nastolit spravedlnost a vytěžit z utrpení tohoto života mnoho dobrého.

13. Proč by Bůh lásky a milosrdenství odsuzoval lidi do pekla?

Mnoho teistů patří k náboženstvím, podle kterých existuje v posmrtném životě i místo či stav věčného trestu neboli peklo. Není příjemné věřit v jeho existenci, ale to ani v existenci zla, jehož slučitelnost s Boží existencí jsme si už vysvětlili u otázky č. 12. Nyní si to ukážeme i pro peklo.

Peklem ovšem nemyslíme nějakou jeskyni hluboko v zemi, kam se lidé chodí smažit. Bible ho sice popisuje přirovnáními k temnotě a ohni, ale tyto obrazy poukazují na utrpení těch, kteří Boha, jenž je zdrojem veškerého štěstí, nakonec odmítnou. V tomto smyslu se vyjádřil i papež Jan Pavel II., podle kterého ta přirovnání „ukazují naprostou frustraci a prázdnotu života bez Boha. Peklo neoznačuje ani tak místo, jako spíše stav těch, kteří se svobodně a definitivně odloučí od Boha, zdroje veškerého života a štěstí“.¹⁵

Bůh se nikomu nevnučuje a bude respektovat volbu těch, kteří se od něj svobodně odloučí způsobem svého života. Kdybychom věřili v posmrtný život, ale chtěli bychom zavrhnout učení o pekle, museli bychom odmítnout i jeden z dalších dvou bodů naší víry: buď že lidé mají svobodnou vůli, nebo že Bůh je láska.

Bůh „nechce, aby někdo zahynul, naopak chce, aby se všichni dali na pokání“ (2Pt 3:9). Jestliže však lidé mají svobodnou vůli, pak existuje možnost, že Boží lásku odmítnou. Dalo by se tedy říci, že peklo nestvořil Bůh, ale spíše hřích. Pěkně to vyjádřil Clive Lewis: „[N]akonec existují jen dva druhy lidí: ti, kteří řeknou Bohu ‚buď vůle tvá‘, a ti, kterým nakonec Bůh řekne ‚buď vůle tvá‘. Všichni, kdo jsou v pekle, si to vybrali.“¹⁶

Mohli bychom být v pokušení si myslet, že milující Bůh by nikdy nemohl dopustit, aby lidé věčně trpěli v pekle. Ale peklo vůbec není

v rozporu s existencí všedobrého Boha, který nás miluje, ale naopak je jejím nutným důsledkem. Protože Bůh je láska, respektuje naši svobodu, jelikož láska nikdy není nátlaková. Kdyby nám někdo svou lásku vnucoval, nebyl by dokonale milující, a tudíž by to nemohl být Bůh.

14. Proč se Bůh ve Starém zákoně jeví jako krutý soudce, zatímco v Novém zákoně jako pacifista?

Je pravda, že Starý zákon obsahuje řadu epických příběhů o tom, jak Bůh soudí, trestá a zjednává spravedlnost. Ale portréty Boha v obou zákonech nejsou tak odlišné, jak si lidé často myslí.

I v Novém zákoně Ježíš používá dramatický jazyk. Řekl by snad pacifista na adresu toho, kdo uvádí druhé do pokušení, „Bylo by pro něho lépe, aby mu dali na krk mlýnský kámen a vvrhli ho do moře, než aby svedl ke hříchu jednoho z těchto nepatrných“ (Lk 17:2)? Nebo prohlásil by pacifista „Nemyslete si, že jsem přišel uvést na zem pokoj; nepřišel jsem uvést pokoj, ale meč“ (Mt 10:34)? A také Nový zákon připomíná Boží soud a spravedlnost, viz například Mt 25:31–46, Zd 10:30, R 1:18 a Zj 20:12.

A naopak, krutý soudce by asi neřekl: „I kdyby jak šarlat byly vaše hříchy, vybělí se jako sníh. I kdyby se červenaly jako purpur, budou jako bílá vlna.“ (Iz 1:18) Ani by se o něm nepsalo, že je „otec sirotků, ochránce vdov“ (Z 68:6). Ve skutečnosti se Boží láska, добрota, milosrdenství, laskavost, milostivost, shovívavost, slitování nebo soucit i ve starozákonních textech zmiňují opakovaně, viz například Ex 34:6, Dt 4:31, Ne 9:17, Z 86:15, Z 108:5, Z 145:8–9 a Jo 2:13.

To neznamená, že by v Bibli nebyly znepokojivé pasáže. Jsou tam. Jak jim máme rozumět? Papež Benedikt XVI. se k této otázce vyjádřil a vyložil elementární zásady, které je třeba při čtení takových pasáží uplatňovat. Poukázal na to, že „biblické zjevení je hluboce zakořeněno v dějinách. Boží plán se zjevuje postupně a uskutečňuje se pomalu v následných etapách i přes odpor lidí. Bůh vyvolil lid a trpělivě ho vychovává. Zjevení se přizpůsobuje kulturní a morální úrovni lidí vzdálených epoch a referuje tedy o faktech a zvycích, například o podvodech, násilí a vraždění lidí, aniž by výslovně poukazovalo na jejich nemorálnost“ (Verbum Domini 42 CZ).

Starověký svět byl místem plným násilí, podobně jako je nyní ten náš. A přesto Bůh povolal Izraelity k něčemu lepšímu. Poslal jim proroky, aby rázně vystupovali proti kolektivním i individuálním křivdám a násilnostem. Tak Bůh vychovával svůj lid a připravoval ho na evangelium. Základním klíčem k pochopení celé Bible je Ježíš Nazaretský a jím hlásaná láska a obětavost pro druhé. Tím totiž vyvrcholil plán, který Bůh měl se svým lidem a který celou dobu sledoval.

15. Jste křesťany jenom proto, že jste se narodili na Západě, a ne v jiné části světa.

Je pravda, že se lidé většinou drží blízko věroučného systému, ve kterém byli vychováni, a tyto systémy se na různých místech i v různých rodinách liší. Taková je prostě skutečnost a lidská přirozenost. Je ale naprosto scestné používat to jako argument proti Boží existenci.

Pokus vyvrátit nějaký názor na základě způsobu jeho vzniku se nazývá genetický klam. O klam se jedná proto, že lidé mohou dospět k pravdivému přesvědčení i neadekvátní cestou. Například nějakou pravdivou informaci o vesmíru se můžete dozvědět i z dětského kresleného komiksu.

Navíc by tato chybná logika šla použít i opačně. Kdybyste byli ateisté vychovaní v nevěřící rodině nebo v sekulární kultuře, byl by snad váš ateismus automaticky nepravdivý jenom kvůli prostředí, ve kterém jste vyrůstali? Očividně místo nebo způsob naší výchovy ani v jednom případě nedokazuje pravdivost naší víry. Abychom ji posoudili, musíme prozkoumat předkládané argumenty.

16. Není iracionální věřit v něco neviditelného?

Víra se opravdu týká toho, co je našim očím neviditelné. I podle svatého Pavla „v nynějším stavu v Boha jen věříme, ale dosud ho nevidíme“ (2K 5:7).

To však neznamená, že teisté nemají pro svou víru žádný racionální základ. Ve skutečnosti lze k Boží existenci dospět pouhým rozumem, bez jakékoli víry. Bible nám připomíná, že „z velikosti a krásy tvorstva srovnáním lze poznat jejich stvořitele“ (Mdr 13:5) a že existence a moc Boha se dají „poznat světlem rozumu z toho, co

stvořil“ (R 1:19–20). I katolická církev učí, že Bůh „může být s jistotou poznán ze stvořených věcí přirozeným světlem lidského rozumu“ (KKC 36, KKC 47), a dokonce je to jedno z jejích dogmat.¹⁷

Když tedy svatý Pavel psal svá slova o věření bez vidění, nemyslel tím, že bychom nemohli mít žádné přirozené, racionální poznání Boha nebo že by takové poznání nemohlo být základem naší víry. Spíše nám tím chtěl říci, že máme tímto světem kráčet v důvěrném očekávání toho, co nám Bůh slíbil, a že se nemáme nechat odradit zkouškami.

17. Jaké jsou tedy důkazy Boží existence?

Dobrych důvodů pro Boží existenci je hodně, například Peter Kreeft a Ronald Tacelli jich ve své knize *Handbook of Catholic Apologetics* [37] uvádějí dvacet. Kvůli prostorovým omezením si zde stručně nastíníme jen tři z nich. Další a podrobnější argumenty pak najdete ve zdrojích doporučených na konci této publikace.

Kosmologický argument

Jádro tohoto argumentu lze formulovat následovně:

1. Cokoli začíná existovat, má příčinu své existence.
2. Vesmír začal existovat.
3. Proto má vesmír příčinu své existence.

První předpoklad se zdá být zjevně pravdivý na základě naší zkušenosti. Věci jednoduše nevznikají jen tak z ničeho a bez příčiny. A kdyby tak něco zdánlivě vzniklo, okamžitě bychom se začali ptát proč, a tedy hledat příčinu, která za tím stojí.

Někteří ateisté, jako Lawrence Krauss a Quentin Smith, tvrdí, že fyzika zná příklady částic vznikajících z ničeho, a proto prý můžeme takový vznik vesmíru rozumně předpokládat. To je ovšem zavádějící a nepřesné. To „nic“, na které se odvolávají, je totiž *kvantové vakuum*, které má ke skutečnému nic daleko, například proto, že obsahuje prchavé elektromagnetické vlny a částice, které vznikají a zanikají.

A co druhá premisa? Začal existovat vesmír, potažmo čas, prostor a hmota? Ateisté obvykle tvrdí, že vesmír prostě existuje odjakživa a žádné vysvětlení nepotřebuje. Například Bertrand Russell tvrdil, že „vesmír prostě existuje. A to je vše“.¹⁸

Vědecké objevy však naznačují něco jiného. V dnešní době je všeobecně přijímána teorie velkého třesku, podle které vesmír i veškerý

prostor a čas vznikly přibližně před 13,8 miliardy let. I kdyby náš vesmír vznikl z ještě většího multiverza, které způsobilo velký třesk, i to by zřejmě muselo mít konečnou minulost, stejně jako všechny jiné uvažované kosmologické modely.¹⁹

Tyto poznatky staví ateisty do nepříjemné pozice, kterou dobře vyjádřil bývalý vědec NASA Robert Jastrow: „Pro vědce, který žil vírou v sílu rozumu, končí příběh jako zlý sen. Zdolal horu nevědomosti, chystá se dobýt nejvyšší vrchol, a když se přehoupne přes poslední skálu, přivítá ho skupinka teologů, kteří tam sedí už po staletí.“²⁰

Závěr je nasnadě. Protože nic nemůže začít existovat bez příčiny a protože vesmír začal existovat, vyplývá z toho, že vesmír musí mít nějakou příčinu své existence, která je vposledku věčná (bez začátku) a ničím nezapříčiněná.

Co o této příčině můžeme vědět? Musí být větší než hmota, prostor a čas, které stvořila, a musí být na nich nezávislá, tj. nehmotná, nadprostorová (neboli neomezená) a nadčasová (neboli věčná). Navíc to nemůže být jen pouhá „síla“, „energie“ či něco podobného, ale musí to být osoba se svobodnou vůlí, jak vysvětluje filozof William Craig: „[J]ak jinak by mohla nadčasová příčina dát vzniknout časovému účinku, jako je vesmír? Pokud by ta příčina byla neosobním souborem nutných a postačujících podmínek, pak by nikdy nemohla existovat bez účinku. [...] Příčina může být nadčasová a účinek časový jedině tak, že příčina bude osobním činitelem, který se svobodně rozhodne vytvořit ten účinek bez jakýchkoli předchozích určujících podmínek. Tím se dostáváme nejen k transcendentní příčině vesmíru, ale i k jeho osobnímu tvůrci.“²¹

Kosmologický argument tedy vposledku dokazuje existenci stvořitele vesmíru, který je ničím nezapříčiněný, neomezený, věčný, nehmotný, osobní a nesmírně mocný (neboli všemocný), a má tedy řadu vlastností tradičně připisovaných Bohu.

Argument z kontingence

Náš další argument je trochu podobný tomu předchozímu, avšak začátek vesmíru explicitně nepředpokládá. Lze ho shrnout do těchto bodů:

1. Cokoli existuje, i když nemusí, vyžaduje vysvětlení (důvod, příčinu) své existence.
2. Vesmír nemusí existovat.
3. Proto vesmír vyžaduje vysvětlení, a to vposledku něčím, co existovat musí.

První premisa vyjadřuje hluboké lidské přesvědčení, že existují důvody pro existenci věcí kolem nás. Právě to žene vpřed vědu i jiné formy studia. Je to velká otázka: „Proč?“ Tato otázka se týká všeho, co nemusí existovat nebo co by mohlo být jiné, než je (tj. toho, co filozofové někdy označují jako *kontingentní* věci).

Když například astronomové objevili červeně zbarvené hvězdy, snažili se vysvětlit jejich existenci. Tvrdit, že takové vysvětlení neexistuje – ne že ho jenom neznáme, ale že opravdu neexistuje – by znamenalo nejen zásah do samých základů racionálního myšlení, ale i odmítnutí předpokladu, na němž stojí naše snaha o poznání. První bod našeho argumentu tedy zřejmě bezpečně platí.

A stejně tak ten druhý. Když se rozhlédneme kolem sebe, vidíme vesmír plný hvězd a galaxií, který se řídí fyzikálními zákony, jež jsou popsány určitými konstantami neboli neměnnými hodnotami, například rychlostí světla nebo gravitační konstantou. Podobně náš život se odehrává právě ve třech rozměrech prostoru a v jednom rozměru času.

Ale proč je tomu tak? Proč nyní existují hvězdy a galaxie, když kdysi ani neexistovaly, a tudíž existovat zjevně nemusí? A proč mají fyzikální konstanty právě současnou velikost, a ne jinou? Všechny tyto otázky jsou předmětem vědeckého zkoumání a odhalují, že vesmír je jako celek kontingentní. To znamená, že by mohl být i jiný anebo by prostě nemusel existovat vůbec. Proto potřebuje vysvětlení své existence.

Jak by vposledku takové vysvětlení našeho vesmíru mohlo vypadat? To už kontingentní být nemůže, takže musí existovat a být právě takové, jaké je. Také nemůže být závislé na ničem kontingentním, co vysvětluje, takže musí být nadprostorové, nadčasové a nehmotné. A konečně mu celý vesmír musí vděčit za svou existenci v aktuální podobě.

Také podle naší základní intuice musí existovat nějaké konečné vysvětlení všeho kolem nás. A to se opět jeví jako Bůh v pojetí západní filozofické tradice.

Morální argument

Třetí argument lze formulovat takto:

1. Pokud Bůh neexistuje, pak neexistují ani objektivní morální hodnoty.
2. Objektivní morální hodnoty existují.
3. Proto existuje i Bůh.

Na první premise se mohou shodnout křesťané i ateisté, jak jsme si už naznačili u otázky č. 3. I mnozí ateisté totiž tvrdí, že morálka musí být jen lidský konstrukt, protože Bůh neexistuje.

Například ateistický filozof Michael Ruse se vyjádřil tak, že morálka „není biologickou adaptací o nic méně než ruce, nohy a zuby“ a že je to „jen pomůcka k přežití a reprodukci“, a tudíž její „jakýkoli hlubší význam je iluzorní“.²²

Druhý předpoklad je ten, že objektivní morální hodnoty a povinnosti existují. Pokud jsme k sobě upřímní, neměli bychom to uznat?²³ Když slyšíme příběhy o strašných zločinech, například o týrání malých dětí nebo o vraždách spáchaných sériovým vrahem, nemyslíme si přece, že nás nějaká biologická adaptace nutí uplatňovat vůči těmto činům pocity nesouhlasu, ale že tyto zločiny jsou zlé, a to objektivně, samy o sobě a bez ohledu na osobu pachatele.

Intuitivní přesvědčení o skutečnosti a objektivitě morálních hodnot je tak hluboce zakotvené v lidském srdci, že i popírače objektivní morálky lze často přistihnout při vynášení morálních soudů a vyjadřování morálního rozhořčení. Například zmiňovaný Ruse jinde napsal: „Člověk, který říká, že je morálně přijatelné znásilňovat malé děti, se mýlí stejně jako ten, kdo říká, že $2 + 2 = 5$.“²⁴

Otázkou tedy není, zda objektivní morálka existuje, ale jaký by mohl být její základ. Nabízejí se hned čtyři možnosti:

Příroda

Morální zákony by hypoteticky mohly být jen další zákony přírody, podobně jako zákony fyzikální. V takovém případě by byly něčím, co mohou přírodní vědy odhalit. Vůbec se tak ale nejeví. Dobro

a zlo totiž nelze změřit vědeckým experimentem. Navíc lidé morální zákony často porušují, na rozdíl třeba od těch fyzikálních. A konečně o zvířatech neříkáme, že jednají amorálně, když se navzájem zabíjejí nebo okrádají. Proč by se na ně nemohla vztahovat i naše morálka, stejně jako se na ně vztahují fyzikální zákony? Morálka tedy musí přesahovat svět přírody a oblast vědy.

Individuální volba

Možná si morálku vytváříme sami podle své volby, vždyť každý z nás má své svědomí a osobní morální přesvědčení. To by však nevysvětlovalo, jak by něco mohlo být správné nebo špatné bez ohledu na moje volby nebo v rozporu s nimi. Také by to nevedlo k souboru morálních hodnot, které by byly závazné i pro ostatní lidi. Mé přesvědčení o tom, co je dobré a správné, by pro vás nutně neplatilo. (A ani pro mne, kdybych ho časem náhodou změnil!)

Společnost

Teoreticky by morální hodnoty mohly být určovány tím, co společnost stanoví a vyjádří svými zvyky a zákony. Pak by bylo morální všechno to, co by bylo legální a společensky přijatelné. To je však jen kolektivní verze varianty individuální volby, a jako taková proto ani ona nedokáže stanovit skutečně objektivní a závazný soubor morálních hodnot. Co když se společností nesouhlasím? Jakým právem mi ostatní mohou nařizovat, co mám a nemám dělat? A co když nějaká společnost schvaluje něco – jako například otroctví nebo holokaust – co považujeme za jednoznačně amorální?

Bůh

Konečně objektivní morálka může být založena na Bohu a vyplývat z jeho vlastní přirozenosti a dobroty, stejně jako z jeho autority předepisovat určité druhy chování. To dává největší smysl, protože pouze morálka pocházející od někoho, kdo má nad námi všemi autoritu, může být pro nás všechny autoritativní a mít právo nám nařizovat, co máme a nemáme dělat. A jak poznamenávají Francis Beckwith a Gregory Koukl: „Příkaz má smysl pouze tehdy, když jsou do něj zapojeny dvě myslí: jedna, která příkaz dává, a druhá, která ho přijímá.“²⁵ Pokud je objektivní morální zákon skutečně příkazem,

který přijímáme, pak musí existovat jeho objektivní a osobní původce mimo přírodu, jednotlivce a společnost.

Zdá se tedy, že pro morálku neexistuje žádný objektivní základ kromě Boha, který je dobrý, osobní a všem nadřazený. (To ale neznamená, že víra v Boha je nutná k morálnímu jednání, viz otázku č. 3.)

18. Existence Boha ještě neznamená, že křesťanství je pravdivé.

Argumenty pro Boží existenci skutečně pravdivost křesťanství nedokazují. To ještě navíc učí, že Ježíš Nazaretský byl Mesiáš (Kristus), kterého židovský národ očekával, a především že to byl plně Bůh i plně člověk. Tuto víru zakládá na Ježíšových vlastních slovech a činech, jak je uvádějí evangelia.

V průběhu dějin se někteří snažili Ježíše vykreslit jako pouhého dobrého a moudrého člověka, učitele nebo mudrce. Jiní ho zase považovali za jakéhosi proroka nebo mystika. On však o sobě tvrdil něco víc, totiž že je sám Bůh.

Například v J 8:58 Ježíš na sebe vztahuje Boží jméno (které se Židé ani neodvažovali vyslovit) a říká o sobě, že existoval ještě před prorokem Abrahámem, který žil tisíce let před ním. Tento výrok židovské autority rozzuřil tak, že pak chtěly Ježíše zabít za rouhání (srov. J 5:18; J 10:33).

V J 20:28 zase Tomáš promlouvá ke vzkříšenému Ježíši a říká mu: „Pán můj a Bůh můj!“ A Ježíš od něj takové oslovení přijímá a neopravuje ho, že se rouhá, i když jako židovský náboženský učitel samozřejmě věděl, že Bůh může být jen jeden.

Jinde si zase Ježíš přisvojuje Boží moc, když prohlašuje, že může druhým odpouštět hříchy (Mt 9:2–6), že jednou přijde soudit svět (Mt 25:31–46) nebo že mu je dána veškerá moc na nebi i na zemi (Mt 28:18).

Taková tvrzení o Ježíšově božství jsou skutečně zarážející, i když jsou konzistentní s jednáním, které evangelia Ježíšovi připisují. Podle nich totiž vlastní mocí vyháněl zlé duchy (Mt 8:28–33; Mk 1:21–27; Mk 16:9), křísil mrtvé (Mt 9:18,23–26; Lk 7:11–17; J 11:17–45), poučel přírodě živé (Mk 11:12–21; Lk 5:1–11) i neživé (Mt 14:13–21; Mt 8:23–27; Mk 6:45–52; J 2:1–11) a zázračně uzdravoval lidi slepé (Mt 9:27–31; Mk 8:22–26; Lk 18:35–43; J 9:1–11), němé (Mt 9:32–34),

hluché (Mk 7:31–37), ochrnuté (Mt 8:5–13; Mk 2:1–12), po amputaci (Lk 22:50–51) a s různými jinými neduhy (Mt 9:20–22; Lk 17:11–19; J 5:5–15 atp.).

Jsou-li zmíněná Ježíšova tvrzení pravdivá, pak je Ježíš opravdu Bohem (jakkoli to může znít nepochopitelně) a jádro křesťanské víry je pravdivé. Pokud ale Ježíš o sobě pravdu neříkal, pak ho dost dobře nelze považovat za dobrého nebo moudrého člověka. Zbývají tři hypotetické možnosti:

1. Byl to lhář a náboženský pokrytec, který zmanipuloval lidi, aby mu uvěřili.
2. Byl to blázen, možná sice upřímný, ale určitě pošetilý a vážně pomýlený.
3. Byl jen legendární postavou, která vůbec neexistovala.

Hypotéza lháře

Pokud byl Ježíš lhář a pokrytec, pak to musel být špatný člověk, protože dobrý člověk by se přece nevydával za Boha a nepřijímal pocty Bohu určené, jako třeba klanění (Mt 14:33, Mt 28:9 a Mt 28:17).

Problém ovšem je, že nikdo obeznámený s životem Ježíše Nazaretského jej za špatného člověka nepovažuje. Vždyť sytil hladové (Mt 15:32–39), utěšoval zarmoucené (Lk 23:27–29), projevoval soucit s lidmi, kteří žili nemravně (J 8:2–11), a dokonce svým následovníkům přikazoval, aby oblékali nahé, pečovali o nemocné a navštěvovali ty, kdo jsou ve vězení (Mt 25:31–46). Ježíš byl tedy podle všeho morálně osvícenou osobností.

Hypotéza blázna

A co druhá varianta? Třeba se Ježíš upřímně, ale mylně považoval za Boha?

To je jistě možné, protože psychiatrické léčebny jsou plné takových lidí. Ale když si o Ježíšovi čteme v evangeliích, působí na nás jako blázen? Na většinu čtenářů ne. Nedělá nic šíleného. Jeho učení je moudré, vyvážené a inteligentní, nejsou to iracionální bláboly pomatence. Jeho první učedníci a miliardy jeho následovníků ho zcela evidentně považovali za někoho moudrého a přesvědčivého.

Přečtete si něco z Ježíšových kázání, odpovědí a podobenství, třeba Mt 5:1–10, Mt 22:15–22 a Lk 15:11–32, a pak se sami sebe zeptejte, jestli jsou to slova blázna, nebo ne.

Hypotéza legendy

Jiní zase tvrdí, že Ježíš nikdy neexistoval. Anebo že sice existoval, ale vyrojilo se kolem něho tolik legend, že nemůžeme spolehlivě poznat fakta o jeho životě a učení, protože nelze věřit novozákonním textům, které je popisují.

Tento argument však nebere v úvahu, jak hodně jsou naše zprávy o Ježíšovi spolehlivé, například že všechna čtyři evangelia jsou jeho historicky věrohodné antické biografie.²⁶

Většina knih Nového zákona byla sepsána ještě v době, kdy žilo mnoho očitých svědků Ježíšova působení.²⁷ Díky tomu máme o Ježíšovi Nazaretském lepší zdroje informací než o většině významných postav starověkých dějin. Například nejstarší dochovaná biografie Alexandra Velikého byla sepsána více než 260 let po jeho smrti, a přesto historikové nepochybuji o tom, že existoval nebo že máme v podstatě přesné znalosti o jeho životě.

Knihy Nového zákona jsou zachovanými rukopisy doloženy velmi dobře, aspoň v porovnání s ostatními starověkými díly i co se týče jejich počtu a doby vzniku po originálu.²⁸

Díky (pověštinou) přesným kopiím od kompetentních kopistů se nám dochovalo přes pět tisíc řeckých a ještě mnohem více jinojazyčných novozákonních rukopisů (včetně pozdních a fragmentárních). Jejich množství nám umožňuje porovnat je mezi sebou a věrně zrekonstruovat původní text. Vyskytuje se totiž mezi nimi jen velmi málo životaschopných variantních znění, z nichž žádné nemá podstatný dopad na to, co Bible učí.²⁹ Jinými slovy, dochované rukopisy nám spolehlivě předávají své původní poselství a nejsou změtí legend, které se pomalu vytvářely v průběhu času. Navíc prakticky celý Nový zákon a jeho učení jsou obsaženy i v dílech církevních otců.³⁰

O Ježíši Nazaretském, Pilátu Pontském, a dokonce i o Janu Křtiteli se můžete dočíst v nebiblických dobových pramenech, například ve spisech židovského historika Josefa Flavia (ca 37 – ca 100 n. l.). O Ježíšovi a raně křesťanské komunitě se zmiňují i další doboví autoři

jako římský úředník Plinius mladší (ca 61– ca 113 n. l.) a římský historik Tacitus (ca 56 – ca 120 n. l.) a Suetonius (ca 69 – ca 122 n. l.).³¹

Jestliže chcete tvrdit, že si apoštolové původní příběh o Ježíšově životě, smrti a zmrtvýchvstání vymysleli, musíte také připustit, že dobrovolně podstoupili pronásledování a často i mučednickou smrt³² za něco, o čem věděli, že je to lež. Navíc taková rozsáhlá a komplikovaná spiknutí se těžko utajují. Právě toho si všiml církevní historik Eusebius (ca 265 – 339 n. l.), když poznamenal, že pokud by byl příběh o Ježíšovi vymyšlený, „jaký je to div, že se takový počet lidí dokázal držet domluvené fabulace i tváří v tvář smrti, že se mezi nimi nenašel žádný zbabělec, který by od nich odešel a popřel dohodnuté věci, a že si nikdy vzájemně neprotiřečili, čímž by odhalili svůj komplot“.³³

Z těchto a mnoha dalších důvodů³⁴ je zřejmé, proč je myšlenka, že Ježíš Nazaretský ve skutečnosti nikdy neexistoval, spíše záležitostí internetových fór a amatérských blogů než seriózních historiků. Naprostá většina z nich totiž takovou představu odmítá jako naprosto nevěrohodnou.³⁵

Pokud ale Ježíš nemohl být lhář, blázen ani legendární postava, pak musíme být připraveni přijmout ho jako Boha, za kterého se vydával. Nazývat ho dobrým a moudrým morálním vůdcem prostě nepřipadá v úvahu.

„Musíte si vybrat,“ napsal k tomu Clive Lewis. „Buď ten muž byl a je Syn Boží, anebo šílenec či někdo ještě horší. Můžete ho umlčet jako blázna, můžete ho poplivat a zabít jako démona, anebo mu můžete padnout k nohám a nazývat ho Pánem a Bohem. Ale neohánějte se žádnými blahosklonnými nesmysly o tom, že to byl velký mravní učitel. Tuto možnost nám nenechal otevřenou. Neměl to v úmyslu.“³⁶

19. Není příběh o Ježíšovi odvozen z pohanských mýtů o umírajících a povstávajících bozích?

Než se podíváme na některé z těchto údajných paralel mezi křesťanstvím a pohanstvím a na to, proč jsou falešné, je důležité poznamenat, že podobnost neznamená závislost. Jinými slovy, i kdyby křesťanství skutečně mělo víru a praktiky obdobné víře a praktikám dřívějších

náboženství, neznamená to ještě, že mezi nimi musí existovat příčinná souvislost.

Podobnosti mezi náboženstvími by nás neměly překvapovat. Ko-neckonců většina náboženství se snaží odpovědět na stejné základní životní otázky jako „Odkud jsme přišli?“, „Existuje posmrtný život?“ nebo „Jak máme žít?“. Většina náboženství má také rituály, posvátné příběhy a morální kodexy. Bylo by překvapivé, kdyby mezi nimi nebylo možné najít žádné paralely. Podobné odpovědi různých náboženství na stejné fundamentální otázky mohou být dokonce chápány jako další známka toho, že Bůh skutečně existuje.

Tvrzení o původu křesťanské víry v pohanských kultech nejsou nijak nová. Už v devatenáctém století se jedna škola německých protestantských teologů snažila vykládat Ježíše Nazaretského v pohanském kontextu spíše než v židovském, snad kvůli antisemitské touze po árij-ském Ježíšovi. Toto hnutí pokračovalo i na počátku dvacátého století, kdy se objevili autoři (tzv. *myticisté*), kteří se snažili historicitu Ježíše úplně popřít, přičemž se opírali o práce liberálních německých teologů. Hlavní vědecký proud však tyto kritiky nebral příliš vážně a jejich díla skoro upadla v zapomnění.

V sedmdesátých letech dvacátého století britský profesor George Wells tato díla přeložil do angličtiny, a tak se *myticismus* dostal do popředí zájmu. Stále se však jedná o relativně okrajové hnutí, a dokonce i sám Wells se od něj později odklonil a připustil, že příběhy o Ježíšovi mají historický základ.³⁷

Také agnostikové připouštějí, že Ježíš Nazaretský byl skutečnou historickou postavou. Jak uvádí například Bart Ehrman, který je populární díky svým argumentům proti věrohodnosti novozákonních spisů, „[n]ázor, že Ježíš existoval, zastává prakticky každý odborník na této planetě“.³⁸

Mezi obyčejnými lidmi je však myticismus stále populární, a proto si zaslouží naši pozornost. Ze všech starověkých pohanských božstev je za předlohu pro Ježíše Nazaretského nejčastěji považován egyptský bůh Hor. Ačkoli by se toho o každé z údajných paralel mezi ním a Ježíšem dalo říci hodně, pro nedostatek místa se omezíme na tři nejdůležitější, totiž na Horovo údajné narození z panny, ukřížování a zmrtvýchvstání.

Narození

Egyptská mytologie se v průběhu tisíciletí vyvíjela, takže z ní pochází hned několik různých (a protichůdných) příběhů o Horovi. Myticisté se dnes nejčastěji odvolávají na ten příběh o jeho početí, který zahrnuje jeho otce Usira a matku Eset: Když byl Usir zavražděn a jeho tělo bylo po kusech rozptýleno po Egyptě, jeho žena Eset se vydala ty kusy vyhledat a posbírat. Podařilo se jí všechny najít (či nahradit) a kompletně sestavit Usirovu mrtvolu. Tu pak pomocí magie nakrátko či částečně oživila (nebo v ní ještě trochu sexuální síly zbylo), takže s ní mohla počít Hora, kterého později i porodila. Usir se pak definitivně odebral mezi mrtvé a nakonec se stal vládcem jejich říše.³⁹

Jedná se o panenský porod? Ne tak docela . . .

Ukřižování

Jak Hor zemřel? To opět záleží na tom, jaký příběh (resp. jakého Hora) si vyberete. V podstatě Hor buď nezemřel vůbec, anebo jako Usir, s nímž někdy bývá jako oběť vraždy zaměňován.

Podle některých nepřesných překladů textu z Metternichovy stély měl Hor jako malé dítě zemřít po uštknutí jedovatou havětí a být pak magií navrácen zpět k životu. Moderní odborná literatura se ale shoduje na tom, že na to uštknutí nezemřel a byl jen uzdraven.⁴⁰

Poprava ukřižováním se sice v antickém Egyptě až do doby Alexandra Velikého vůbec nevyskytovala⁴¹ a o nějakém ukřižování Hora nebo Usira není v egyptských mýtech ani zmínka, ale přesto populární myticitický film *Zeitgeist* tvrdí, že Hor byl ukřižován. Čím to zdůvodňuje? Tím, že existuje vyobrazení Hora stojícího s rozpaženými rukama. Jak vysvětluje studijní průvodce k filmu: „Nejde o to, aby byl člověk povalen na zem a přibit na kříž, jak je vyobrazován Ježíš, ale o zobrazování bohů a bohyň v podobě kříže, kdy se božská postava objevuje s rukama rozpaženými v symbolickém kontextu.“⁴²

Takovou úvahou bychom ovšem snadno mohli dojít k závěru, že byl ukřižován i dinosaur Barney z amerického dětského seriálu, protože na některých vyobrazeních také stojí s rozpaženými rukama!

Zmrtvýchvstání

Všude se objevuje mnoho neinformovaných tvrzení o tom, že popsané mýty o Horovi či Usirovi byly podkladem pro příběh o Ježíšově vzkříšení, ale přitom se od něj podstatně liší, už proto, že Ježíš vstal z mrtvých vlastní mocí, v oslaveném (tj. zduchovněném a zdokonaleném) těle a k životu v tomto světě. Vědecké zastání nemá ani obecnější názor, že se novozákonní autoři při vymyšlení příběhu o Ježíšovi inspirovali u starověkých pohanských náboženství, ve kterých prý mnoho bohů umíralo a zase povstávalo k životu, protože „[k]ategorii umírajících a povstávajících bohů, která byla kdysi hlavním předmětem vědeckého zkoumání, je nyní třeba chápat jako do značné míry mylné označení založené na imaginativních rekonstrukcích [...]. V dějinách náboženství neexistuje žádný jednoznačný případ božstva, které by zemřelo a zase se vrátilo k životu“.⁴³

Ti, kdo tvrdí, že příběh o Ježíšovi je odvozen z nějakého mýtu o pohanském bohu, by měli udělat tři důležité věci:

1. Dopátrat se zdroje svých informací. Pokud pocházejí z nějakého blogu, románu, populárního časopisu nebo filmu, odkud čerpá informace ten?
2. Uvažovat údajné paralely jednu po druhé. Je snadné chrlit jejich seznam, aby se zdálo, že důkazy jsou ohromující. Jestliže si však najdete čas prozkoumat každou zvlášť, zjistíte, že se často jedná o podobnosti velmi pochybné či iluzorní.
3. Samostatně si prostudovat dané téma ve kvalitní současné akademické literatuře a nepovažovat nevědecká tvrzení za bernou minci.

20. Jak se mám ohledně Boží existence rozhodnout, když si jí nejsem jistý?

Někdy se lidé nemohou rozhodnout mezi teismem a ateismem ani po dlouhém přemýšlení a studiu jejich argumentů, protože se jim žádné důvody nezdají dostatečně přesvědčivé.

Co pak?

V takovém případě můžete uvážit důsledky, které vaše volba bude mít. Hypoteticky mohou nastat čtyři scénáře:

1. Rozhodnete se žít, jako by Bůh existoval, a on existuje.
2. Rozhodnete se žít, jako by Bůh neexistoval, ale on existuje.

3. Rozhodnete se žít, jako by Bůh existoval, ale on neexistuje.

4. Rozhodnete se žít, jako by Bůh neexistoval, a on neexistuje.

V případě prvního scénáře můžete obdržet nekonečné dobro věčného blaženého života! Při druhém scénáři naopak riskujete, že o toto nekonečné dobro můžete přijít. I když ve třetím scénáři po smrti přestanete existovat, můžete ještě během života zakoušet útěchu, štěstí a zdraví, které víra v Boha přináší.⁴⁴ Co na tom, že se budete mýlit, když váš život smrtí definitivně skončí? Ve čtvrtém scénáři byste měli pravdu, že Bůh neexistuje, ale jak by vám to po smrti pomohlo? Mezitím byste přišli o všechny výhody náboženské víry a jejího praktikování, například o smysl života, který by vám nejspíš chyběl, kdybyste všechny lidi považovali jen za shluky chemikálií.

Jinými slovy, víra v Boha vždy přináší malou nebo velkou odměnu s minimálním rizikem, zatímco nevíra v Boha znamená potenciálně velké riziko s nanejvýš malou odměnou, pokud vůbec nějakou. Jestliže tedy nemůžete existenci Boha s jistotou vyloučit, je pro vás racionální volbou v něho věřit, už kvůli té nesmírné odměně plynoucí z prvního scénáře v případě jeho pravdivosti. K víře v Boha tak jasně vede i váš zájem o sebe sama, který je zajisté součástí lidské přirozenosti.

Toto ovšem není argument pro existenci Boha, ale pouze pro víru v něho. Není to také argument pro všechny možné situace. V této podobě je určen pro ty, kteří si ani po prozkoumání všech argumentů nejsou schopni na otázku Boží existence objektivně odpovědět a dále váhají mezi ateismem a katolickou vírou v Boha nebo nějakou jí podobnou. Pokud jste v takové situaci, pak by vám tento argument mohl pomoci.

Když se nad tím zamyslíte, v životě se mnohokrát musíme rozhodnout, čemu budeme věřit, i když nezvratné důkazy k dispozici nemáme. Například manželství také s někým neuzavíráme až po získání nepochybného důkazu o jeho budoucí věrnosti. Snaha získat takový důkaz by nejspíš zničila náš vztah ještě před zásnubami. V určitém okamžiku prostě musíme udělat krok víry (a důvěry) a přijmout na sebe závazky vůči druhému, i když absolutní jistotu jeho celoživotní věrnosti nemáme.

Nějaké pochybnosti má každý. Otázkou tedy není, zda je máte, ale zda jim dovolíte zpochybnit váš závazek či vaše dřívější rozhod-

nutí. Jak napsal Clive Lewis, víra není nepřítomnost pochybností, ale „umění držet se toho, co náš rozum jednou přijal, bez ohledu na změny naší nálady“.⁴⁵

Kdybychom měli své přesvědčení měnit s každým příchodem pochybností, daleko bychom se v hledání pravdy nedostali. Když si uvědomíme, že pochybnosti a obavy mohou být jen náhodné a dočasné emoce, pomůže nám to nenechat se jimi pohltit a zůstat věrni našemu přesvědčení. Dál můžeme jednat na základě předpokladu, že Bůh existuje, že nás miluje a že se mu chceme líbit.

Je také důležité mít na paměti, že pokud je to vše pravda, tak na naše problémy s vírou nejsme sami. Můžeme se svěřit Bohu, aby nás jimi provedl.

Zde jsou čtyři způsoby, jak růst ve víře i navzdory případným pochybnostem:

1. *Studujte.* Zjistěte si více informací o křesťanství a o tom, co o víře a pochybnostech říkali velcí světci nebo dobří křesťanští spisovatelé. Vaše zjištění vás pravděpodobně nejen poučí, ale i překvapí.
2. *Čtěte Bibli.* Začněte jedním z novozákonních evangelií, například Lukášovým nebo Janovým, a postupně projděte celý Nový zákon, což je část Bible, která je pro nás v dnešní době nejpřímochařeji aplikovatelná. V Bibli nejsou jen slova o Bohu, ale také slova od Boha, takže čím více ji budete studovat, tím více se toho dozvíte o něm i o tom, jak s námi komunikuje.
3. *Modlete se.* Vyhraďte si určitý čas na osobní modlitbu. Napřed můžete Bohu svými slovy povědět o svých obavách a nadějích a pak můžete nějaký čas strávit v tichu na příjmu. Možná byste mohli zvážit, zda se nenaučit některé strukturované modlitby, například modlitbu Páně, která pochází přímo od Ježíše. Pokud jste skeptičtí, můžete se modlit podobně jako kdysi já: „Pane, pokud skutečně existuješ, prosím, dej se mi poznat způsobem, kterému bych porozuměl!“
4. *Angažujte se.* Bůh nás stvořil jako tvory společenské, abychom byli s ostatními lidmi, pomáhali jim a přijímali od nich pomoc. To platí pro náš život víry stejně jako pro cokoli jiného. Proto také Ježíš založil svou církev. Zapojte se tedy do její činnosti v místě svého bydliště. Seznamte se s dalšími katolíky a staňte se součástí místního katolického společenství. Zúčastněte se kurzu pro hledající. Navště-

vujte biblická studia. Připojte se ke skupině katolických vrstevníků. Chodte v neděli do kostela. A pokud už jste katolíky, žijte svátostným životem a často přistupujte ke zpovědi a svatému přijímání.

Závěr: Co teď?

Už uplynulo více než deset let od doby, kdy jsem přestal být agnostikem a přijal křesťanství. Ze všech mých životních rozhodnutí právě toto nejvíce změnilo můj život. Poznal jsem nejen to, že Bůh existuje, ale také to, že mě miluje a že poslal svého Syna, aby za mne zemřel a já s ním díky tomu mohl navázat vztah a navěky žít. Kdyby mi kdysi někdo řekl, že jednou napíšu tato slova, považoval bych ho za blázná. Když se ohlédnou nazpět, vidím, že to nebylo proto, že by se mi křesťanství zdálo k uvěření příliš těžké, ale příliš dobré! Zklamalo mě všechno ostatní, o co jsem kdy v životě usiloval v honbě za svým štěstím, tak jaká byla šance, že by křesťanské poselství mohlo být tak dobré a zároveň pravdivé? Přesto jsem uvěřil, že je. Mohu upřímně říci, že v křesťanství nacházím jedinou ucelenou filozofii a nakonec i jedinou uspokojivou odpověď.

Doporučené zdroje

Následující tipy vám mohou pomoci na cestě za pravdou bez ohledu na to, kde se na ní zrovna nacházíte.

Webové stránky

- *www.catholic.com* je internetová jednička, pokud jde o katolickou apologetiku v angličtině. Nezapomeňte prozkoumat i tamější audio a video obsah.
- *www.strangenotions.com* je anglická webová stránka pro katolíky a ateisty, kteří mají zájem diskutovat o velkých otázkách života.
- *www.catholicscomehome.org* je anglický web pro ty, kteří kdysi byli katolíky a nyní by se chtěli k Církvi vrátit.
- *www.peterkreeft.com* je oficiální (anglická) internetová stránka Petera Kreefta, profesora filozofie na Boston College. Obsahuje několik úžasných článků a přednášek zabývajících se Boží existencí.
- *www.magiscenter.com* je online zdroj mnoha zajímavých a vědecky fundovaných apologetických materiálů na podporu křesťanství.

– Mnoho skvělých anglických debat o Boží existenci je možné najít na *YouTube*. Na jeden takový příklad narazíte, když si vyhledáte „William Craig vs. Christopher Hitchens“.

– *www.vira.cz* je nejpopulárnější online zdroj informací o katolické víře v češtině.

Knihy

– Ucelený přehled toho, co učí katolická církev, najdete v *Katechismu katolické církve* [11, 32], a to i online. Spolu s kratším *Kompendiem Katechismu katolické církve* [12, 33] je v mnoha jazycích k dispozici na vatikánských webových stránkách *www.vatican.va*. Možná byste se mohli podívat také na *YOUCAT* [13, 34], což je katechismus napsaný speciálně pro mladé lidi s úvodem od papeže Benedikta XVI. Za zmínku určitě stojí i *Souhrn křesťanské víry* [47, 48].

– Katechismy vysvětlují, čemu Církev věří, ale obvykle nejdou příliš do hloubky s argumenty nebo důkazy. Důvody pro katolickou víru najdete v apologetických knihách. Mezi nimi vyniká *Handbook of Catholic Apologetics* [37], kterou napsali Peter Kreeft a Ronald Tacelli.

– Pokud hledáte stručnou a praktickou příručku, jak argumentovat pro Boží existenci, všele doporučuji knihu *On Guard* [16], kterou napsal William Craig.

– Z obsáhlých knih, které odpovídají na běžné námitky proti katolické víře, mě nenapadá žádná lepší než *The Essential Catholic Survival Guide* [10] od nakladatelství Catholic Answers.

– Pokud byste se chtěli hlouběji zabývat vztahem mezi vírou a rozumem, pak si určitě přečtete encykliku papeže Jana Pavla II. s názvem *Fides et Ratio (Víra a rozum)*.

Poznámky

(s. – strana, cit. – citováno, odst. – odstavec, kap. – kapitola, {·} – česky)

1 [66]: s. 107; {68}: s. 42

7 [77]: odst. 3

2 [71]: s. 572; {70}: s. 23

8 [36]: s. 101

3 [21]: s. 103r; {19}: s. 128

9 [25], cit. v [50]: s. 156

4 [20]: odst. 1

10 [18]: s. 285

5 [14]: s. 6; [81]: s. 6

11 [2]: s. 286; {1}: s. 90

6 {51}; [84], {85}: kap. 9–10

12 [60]: s. 50, cit. v [59]: s. 160

- 13 [62]: s. 39 (4:16)
- 14 [41]: s. 21; {42}: s. 31 (ed. 2013: s. 40)
- 15 [83]: § 3
- 16 [40]: s. 26; {43}: s. 53 (ed. 1992: s. 42)
- 17 [27]: s. 16
- 18 [69]; {67}: s. 84
- 19 [6]; [74]: s. 22
- 20 [28]: s. 116, cit. v [58]: s. 122
- 21 [17]: s. 9
- 22 [65]: s. 261–262, 268, 269, cit. v [72]: s. 248
- 23 [39]: s. 42+; {46}: s. 57+ (ed. 1998: s. 45+)
- 24 [64]: s. 275
- 25 [4]: s. 166
- 26 [9]: s. 240 (218, 239); [75]: s. 103; [76]: s. 192; [3]: s. 276; [35]: s. 47r
- 27 [5]: s. 180r–181r
- 28 [24]: s. 33+; [38]: s. 207, 208, 210, 211, 212
- 29 [26]: s. 67, 150, 198, 207
- 30 [52]: s. 126; [30]: s. 227+ (doktrinnální index, který je i na konci [31])
- 31 [80]: s. vii+
- 32 {15}; [49]: s. 264
- 33 [29]: s. 297 § 666
- 34 [57]; [8]
- 35 [23]: s. 4
- 36 [44]: s. 32; {45}: s. 70 (ed. 1993: s. 42–43)
- 37 [82]: s. 43
- 38 [23]: s. 4
- 39 [78]: s. 4557; [56]: s. 76, 83, 178, 179
- 40 [7]: s. 62, 63; [55]: s. 110; [79]: s. 175; [63]: s. 57
- 41 [61]: s. 938
- 42 [86]: s. 27
- 43 [73]: s. 2535
- 44 [53]: s. 183; {54}: s. 182; [22]: s. 5r+
- 45 [44]: s. 77; {45}: s. 153 (ed. 1993: s. 100)

Index cizích slov

- agnosticismus 4
- ateismus 4
- kontingence 20
- kvantové vakuum 19
- myticismus 28
- scientismus 9
- teismus 4

Index novodobých autorů

- Beckwith, Francis J. 23
- Craig, William L. 20, 34
- Darwin, Charles R. 10, 12
- Dawkins, C. Richard 3, 6
- Ehrman, Bart D. 28
- Gould, Stephen J. 8
- Hitchens, Christopher E. 3
- Jastrow, Robert 20
- Koukl, Gregory 23
- Krauss, Lawrence M. 19
- Kreeft, Peter J. 7, 19, 33, 34
- Lewis, Clive S. 15, 16, 27, 32
- Mackie, John L. 14
- Ratzinger, Joseph A. 12, 17, 34
- Ruse, Michael E. 22
- Russell, Bertrand A. W. 3, 19
- Sartre, Jean-Paul 5
- Smith, Quentin P. 19
- Stalin, Josif V. 6
- Stenger, Victor J. 7
- Tacelli, Ronald K. 7, 19, 34
- Wells, George A. 28
- Wojtyła, Karol J. 16, 34

Index dávných autorů

Augustin (sv.) 11
 Flavius, Josef 26
 Órigenés 12

Plinius (mladší) 27
 Suetonius 27
 Tacitus 27

Index církevních dokumentů

Fides et Ratio CZ 34

Verbum Domini CZ 17

Index citací Katechismu katolické církve

§ 36 19

§ 47 19

§ 283 12

§ 289 11

Index biblických citací

2K	Jo	16:9 24	28:18 24
5:7 18	2:13 17	Mt	Ne
2Pt	Lk	5:1–10 26	9:17 17
3:9 16	5:1–11 24	8:5–13 25	R
Dt	7:11–17 24	8:23–27 24	1:18 17
4:31 17	15:11–32 26	8:28–33 24	1:19–20 19
Ex	17:2 17	9:2–6 24	8:28 15
34:6 17	17:11–19 25	9:18,23–26 24	Z
Iz	18:35–43 24	9:20–22 25	68:6 17
1:18 17	22:50–51 25	9:27–31 24	86:15 17
J	23:27–29 25	9:32–34 24	108:5 17
2:1–11 24	Mdr	10:34 17	145:8–9 17
5:5–15 25	13:5 18	14:13–21 24	Zd
5:18 24	Mk	14:33 25	10:30 17
8:2–11 25	1:21–27 24	15:32–39 25	Zj
8:58 24	2:1–12 25	22:15–22 26	20:12 17
9:1–11 24	6:45–52 24	25:31–46 7, 17, 24,	
10:33 24	7:31–37 25	25	
11:17–45 24	8:22–26 24	28:9 25	
20:28 24	11:12–21 24	28:17 25	

Reference

Knihy Google (G), Souborný katalog ČR (S), katalog Knihovny Biskupství brněnského (B) nebo jiné zdroje (J) někdy obsahují více záznamů stejného titulu, než na kolik se jich zde odkazuje. V případě potřeby vede odkaz na alternativní edici nebo vydání.

- [1] Augustin (sv.). *Aurelius Augustinus*. Vyšehrad, 2000. G S B
- [2] Augustin (sv.). Answer to Felix, a Manichean. In *The Works of Saint Augustine I 19*. New City, 2006. G S
- [3] R. Bauckham. *Jesus and the Eyewitnesses*. Eerdmans, 2008. G S B
- [4] F. J. Beckwith a G. Koukl. *Relativism*. Baker, 1998. G S B
- [5] J. Bernier. *Rethinking the Dates of the New Testament*. Baker, 2022. G
- [6] A. Borde, A. H. Guth a A. Vilenkin. Inflationary spacetimes are not past-complete. *Physical Review Letters*, 90, 2003. J J
- [7] J. F. Borghouts. *Ancient Egyptian Magical Texts*. Brill, 1978. G S

- [8] G. A. Boyd a P. R. Eddy. *Lord or Legend?* Wipf and Stock, 2010. G
- [9] R. A. Burridge. *What Are the Gospels?* Cambridge U., 1995. G S B
- [10] Catholic Answers. *The Essential Catholic Survival Guide*. Catholic Answers, 2006. G S B
- [11] Catholic Church. *Catechism of the Catholic Church*. USCCB, 2000. G S B J J
- [12] Catholic Church. *Compendium of the Catechism of the Catholic Church*. USCCB, 2008. G B J
- [13] Catholic Church. *YOUCAT*. Ignatius, 2011. G S B
- [14] W. T. Cavanaugh. *The Myth of Religious Violence*. Oxford U., 2009. G S B
- [15] J. Chlumský. Světci k nám hovoří . . . , 2021. J
- [16] W. L. Craig. *On Guard*. David C. Cook, 2010. G
- [17] W. L. Craig. What is the relation between science and religion?, 2023. J
- [18] C. Darwin. *The Life and Letters of Charles Darwin 1*. D. Appleton, 1897. G S
- [19] R. Dawkins. *Řeka z ráje*. Archa, 1996. G S
- [20] R. Dawkins. Is science a religion? *Humanist*, 1997. J
- [21] R. Dawkins. *River Out of Eden*. Hachette, 2014. G S
- [22] W. Donohue. *The Catholic Advantage*. Crown, 2015. G B
- [23] B. D. Ehrman. *Did Jesus Exist?* HarperCollins, 2012. G S
- [24] C. A. Evans. *Jesus and the Manuscripts*. Hendrickson, 2020. G
- [25] S. J. Gould. Impeaching a self-appointed judge. *Scientific American*, 1992. J
- [26] E. Hixson a P. J. Gurry, ed. *Myths and Mistakes in New Testament Textual Criticism*. InterVarsity, 2019. G S B
- [27] Ignatius Press. *The Companion to the Catechism of the Catholic Church*. Ignatius, 2010. G B
- [28] R. Jastrow. *God and the Astronomers*. Norton, 1978. G S B
- [29] W. A. Jurgens. *The Faith of the Early Fathers 1*. Liturgical Press, 1970. G S B
- [30] W. A. Jurgens. *The Faith of the Early Fathers 2*. Liturgical Press, 1970. G S B
- [31] W. A. Jurgens. *The Faith of the Early Fathers 3*. Liturgical Press, 1970. G S B
- [32] Katolická církev. *Katechismus katolické církve*. KNA, 2001. G S B J
- [33] Katolická církev. *Kompendium Katechismu katolické církve*. KNA, 2006. G S B
- [34] Katolická církev. *YOUCAT*. KNA, 2017. G S B
- [35] C. S. Keener. *Christobiography*. Eerdmans, 2019. G S B
- [36] P. Kreeft a R. K. Tacelli. *Pocket Handbook of Christian Apologetics*. InterVarsity, 2009. G B
- [37] P. Kreeft a R. K. Tacelli. *Handbook of Catholic Apologetics*. Ignatius, 2016. G S
- [38] A. J. Köstenberger a M. J. Kruger. *The Heresy of Orthodoxy*. Crossway, 2010. G S B
- [39] C. S. Lewis. *The Abolition of Man*. Samizdat U., 1943. G S B J
- [40] C. S. Lewis. *The Great Divorce*. Macmillan, 1946. G S J
- [41] C. S. Lewis. *The Problem of Pain*. Centenary, 1946. G S B J

- [42] C. S. Lewis. *Problém bolesti. Návrat domů*, 1998. G S B
- [43] C. S. Lewis. *Velký rozvod nebe a pekla. Návrat domů*, 2003. G S B
- [44] C. S. Lewis. *Mere Christianity*. HarperCollins, 2009. G S J
- [45] C. S. Lewis. *K jádru křesťanství. Návrat domů*, 2011. G S B
- [46] C. S. Lewis. *Zničení člověka. Návrat domů*, 2017. G S B
- [47] J. M. Martín. *Souhrn křesťanské víry*. Axis, 2017. G S B J
- [48] J. M. Martín. *Summaries of Catholic Teaching*. Opus Dei, 2017. J
- [49] S. McDowell. *The Fate of the Apostles*. Routledge, 2016. G
- [50] A. E. McGrath. *Dawkins' God*. Wiley, 2014. G S B
- [51] R. Messina. *Dějiny charitativní činnosti*. KNA, 2005. G S B
- [52] B. M. Metzger a B. D. Ehrman. *The Text of New Testament*. Oxford U., 2005. G S
- [53] D. G. Myers. *The Pursuit of Happiness*. W. Morrow, 1992. G S
- [54] D. G. Myers. *Cesta ke štěstí. Návrat domů*, 2006. G S B
- [55] J. F. Nunn. *Ancient Egyptian Medicine*. U. of Oklahoma, 2002. G S
- [56] G. Pinch. *Egyptian Mythology*. Oxford U., 2004. G S
- [57] B. Pitre. *The Case for Jesus*. Crown, 2016. G S B
- [58] D. V. Porpora. *Landscapes of the Soul*. Oxford U., 2003. G S
- [59] M. J. Ramage. *From the Dust of the Earth*. Catholic U. of America, 2022. G
- [60] J. Ratzinger. *In the Beginning*. Eerdmans, 1995. G B
- [61] F. P. Retief a L. Cilliers. The history and pathology of crucifixion. *South African Medical Journal*, 93, 2003. J
- [62] Órigenés. On first principles. In W. C. Placher, ed. *Readings in the History of Christian Theology*. Westminster John Knox, 1988. G S J
- [63] R. K. Ritner. *The Mechanics of Ancient Egyptian Magical Practice*. U. of Chicago, 2008. G S J
- [64] M. Ruse. *Darwinism Defended*. Addison-Wesley, 1982. G
- [65] M. Ruse. *The Darwinian Paradigm*. Routledge, 1989. G S
- [66] B. Russell. A free man's worship. In *Why I Am Not a Christian*. Simon and Schuster, 1953. G S J
- [67] B. Russell. Existence boží. In *Proč nejsem křesťanem a jiné eseje*. Orbis, 1961. G S
- [68] B. Russell. Uctívání svobodného člověka. In *Mystika a logika a jiné eseje*. Academia, 2015. G S
- [69] B. Russell a F. Copleston. A debate on the existence of God, 1948. J
- [70] J.-P. Sartre. *Existencialismus je humanismus*. Vyšehrad, 2004. G S
- [71] J.-P. Sartre. Existentialism is a humanism. In A. B. Hakim, ed. *Historical Introduction to Philosophy*. Routledge, 2016. G S J
- [72] R. Shafer-Landau. *Ethical Theory*. Wiley, 2007. G S
- [73] J. Z. Smith. Dying and rising gods. In L. Jones, ed. *Encyclopedia of Religion (4)*. Macmillan, 2005. G S
- [74] R. Spitzer. Evidence for God from physics and philosophy, 2016. J
- [75] G. Stanton. *The Gospels and Jesus*. Oxford U., 2002. G S
- [76] G. Stanton. *Jesus and Gospel*. Cambridge U., 2004. G S
- [77] V. J. Stenger. Intelligent design, 1997. J
- [78] S. A. Takács. Isis. In L. Jones, ed. *Encyclopedia of Religion (7)*. Macmillan, 2005. G S J

- [79] E. Teeter. *Religion and Ritual in Ancient Egypt*. Cambridge U., 2011. G S
- [80] R. V. Voorst. *Jesus Outside the New Testament*. Eerdmans, 2000. G S B
- [81] K. Ward. *Is Religion Dangerous?* Lion, 2011. G S B
- [82] G. A. Wells. *Can We Trust the New Testament?* Open Court, 2004. G
- [83] K. Wojtyła. General audience 28/7/1999. J
- [84] T. E. Woods. *How the Catholic Church Built Western Civilization*. Simon and Schuster, 2005. G S B
- [85] T. E. Woods. *Jak katolická církev budovala západní civilizaci*. Res Claritatis, 2008. G S B
- [86] Zeitgeist: The movie companion source guide. J

O autorovi

Matt Fradd je katolický apologeta, známý i díky svým přednáškám na témata související s lidskou sexualitou. Dlouhodobě spolupracuje s internetovou společností Covenant Eyes, která zájemcům pomáhá překonat závislost na online pornografii a chránit před ní sebe i své blízké.

O původním vydavateli

Catholic Answers je laická nezisková apologetická organizace, která se poctivě snaží věrně a populárně prezentovat, vysvětlovat a hájit katolickou víru v mediálním prostoru. Na jejím internetovém portálu www.catholic.com si každý může vyhledat odpovědi na všechny své otázky ohledně katolické víry a církve, a to nejen prostřednictvím vyhledávací článků, ale i s pomocí časopisu, letáků, rozhlasového vysílání, podcastů, videí, vybraných materiálů z e-shopu nebo třeba oblíbené online Školy apologetiky. V této organizaci působilo nebo ještě působí mnoho zkušených a kompetentních apologetů (například Jimmy Akin, Douglas Beaumont, Jim Blackburn, Karlo Broussard, Christopher Check, Trent Horn, Karl Keating, Patrick Madrid a Tim Staples), kteří se stali legendami ve svém oboru a autory velkého množství populárních apologetických knih a přednášek.

MATT FRADD: ATEISMUS

„Krátká a jednoduchá kniha si zaslouží krátké a jednoduché dobrozdání. Rád ho poskytnu této užitečné brožurce o ateismu.

Je praktická, věcná a trefná. A především je PRAVDIVÁ.“

PETER J. KREEFT, PH.D., profesor filozofie na Boston College

„Knížička Matta Fradda *Ateismus* má apologetickou povahu.

O tématu tedy nepojednává komplexně, ale na základě protiargumentů vůči námitkám. Přesto otázky, na které odpovídá, jsou důležité a odpovědi přínosné i pro české čtenáře.“

MONS. THLIC. TOMÁŠ HOLUB, TH.D., biskup plzeňský

„Velmi logicky sestavená kniha, kterou by si měl přečíst každý přemýšlivý člověk – věřící i nevěřící. Nevěřícímu pomůže odstranit překážky na cestě k daru víry. Věřícímu pomůže v rozhovorech s nevěřícími, ale poctivě hledajícími.“

P. PAVEL ZAHRADNÍČEK, TH.D., šéfredaktor časopisu *Milujte se!*

„Autorova přesvědčivá argumentace každému pomůže, aby víře a Božímu slovu lépe porozuměl. Přehledné, srozumitelné, fundované. Vřele doporučuji!“

P. ANGELO SCARANO, TH.D., S.S.L., pedagog na KTF UK

„Myslím, že tato praktická a užitečná publikace může lidem otevřít oči a pomoci jim dané problematice lépe porozumět. Všem přeji hodně prospěchu z její četby.“

P. THLIC. MICHAEL ŠPILAR, farář katolické farnosti Praha-Chodov